

СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ ІНКЛЮЗІЇ

У статті розглядаються питання взаємодії сім'ї та закладу освіти в процесі інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами; варіанти різних форм і методів співпраці педагогів з батьками. Нормативна база спеціальної та інклюзивної освіти законодавчо регламентує участь батьків у освітньому і реабілітаційному процесі, а роботу з сім'ями визначає як напрям діяльності навчальних та реабілітаційних закладів. Значна увага приділяється ролі батьків та їхньому активному залученню до навчального процесу дитини з особливими освітніми потребами. У статті зазначається, що саме спільна праця батьків та вчителів призведе до гармонійного розвитку дитини.

Ключові слова: співпраця, діти з особливими освітніми потребами, батьки, вчителі, інклюзивна освіта.

Постановка проблеми. В сучасних умовах детермінуючого впливу інклюзивних процесів у освітніх закладах України підсилюється потреба в мобілізації професійних, життєво-творчих, вольових ресурсів педагогів і родини, покликаних реалізувати права дітей із особливими потребами на якісну освіту. Для успішної реалізації інклюзивних програм у закладах освіти надзвичайно важлива ефективна співпраця педагогів і сім'ї дітей із особливими потребами. Необхідність розробки проблеми налагодження ефективної взаємної співпраці між педагогами і батьками учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору зумовлюється передусім тим, що більшість аналізованих досліджень присвячені процесу взаємодії

закладів освіти з родинами у загальній чи спеціальній освіті, без урахування умов інклюзивного освітнього середовища та особливостей порушення розвитку дитини.

Аналіз досліджень і публікацій. Взаємодія батьків та навчально-виховних закладів на сучасному етапі розвитку психології і педагогіки залишається об'єктом наукових досліджень та дискусій. Актуальні питання загальної проблеми взаємозв'язку закладу освіти і родини у формуванні особистості дитини висвітлені у працях Л. Загик, В. Іванової, В. Котирло, Н.Кот, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської, Т. Пагути та ін. Проблеми налагодження співпраці з батьками та формування ефективних способів взаємодії школи з родинами дітей з особливостями психофізичного розвитку, які навчаються у закладах спеціальної освіти, а також у межах інтегрованого та інклюзивного освітнього простору, висвітлювалися у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Л. Вавіної, В. Засенка, В. Бондаря, С. Миронової, А.Колупаєвої, Л. Шипіциної, І. Луценко, Т. Лормана, Дж. Депплер, В.Єрмакова, В. Феоктистової, С. Хорош, Т. Дегтяренко, та ін. За висновками Д. Петровської, А. Захарова, Д. Ісаєва, Т. Пироженко, І. Беха вирішальним фактором, який впливає на формування та розвиток особистості, поведінку дітей з особливими освітніми потребами є тісна співпраця між родиною і педагогами, психологами.

Д. Мітчелл у своїй книзі «Ефективні педагогічні технології спеціальної й інклюзивної освіти» відмічає особливу, якщо не вирішальну, роль батьків в освіті учнів з особливими освітніми потребами: «вони – батьки, які мають всі відповідні цьому статусу права й обов'язки, але вони також і джерело інформації, партнери у розробці та реалізації програм для дітей і «споживачі» пропонуємої...освіти» [2, с. 102]. Автор розглядає стратегію співпраці з батьками («включення батьків») як одну з базових педагогічних технологій інклюзивної освіти, яка пропонує їм інформованість, участь у заходах, діалог та обмін думками, участь у прийнятті рішень щодо організації та змісту освітнього процесу. Проте на часі проблема співпраці закладу освіти та батьків в умовах інклюзивного навчання є недостатньо вирішеною.

Мета статті – розглянути завдання співпраці педагогів закладу освіти з батьками дитини з особливими потребами; виділити основні моменти спільної взаємодії та охарактеризувати етапи, принципи, форми даної співпраці.

У якості методів дослідження ми використовували вивчення, інтерпретацію та порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури з даної проблеми.

Виклад матеріалу дослідження. Успішність впровадження інклюзивної практики значною мірою залежить від культури ставлення суб'єктів освітнього процесу до дітей з особливими освітніми потребами, готовності вчителів та батьків до співпраці. Однією з вагомих характеристик поточних змін в освітньому просторі є позиція батьків як суб'єктів інклюзивного освітнього процесу. Самостійність мислення та активна позиція батьків визначає освітню траєкторію дитини з особливими освітніми потребами, партнерську позицією батьків у ставленні до школи та їхню відповідальність за освітній результат. Дуже важливо, щоб батьки були партнерами, але дуже часто ми позбавляємо їх права відповідального вибору. Тоді рекомендації фахівців стають вироком, а консультації не відкривають можливостей і варіантів поведінки. У процесі розвитку інклюзивного підходу в освіті позиція батьків буде набувати дедалі більшої самостійності й активності. Можливість організувати продуктивний діалог з батьками, залучити їх до участі та співпраці, обговорити освітні умови дитини – це важливе завдання шкільного колективу.

В інклюзивній освіті дітей з особливими освітніми потребами батьки бачать потребу в навчанні у закладі загальної середньої освіти не стільки, щоб здобути нові знання для дітей, а й для соціалізації в суспільстві та колективі однолітків. Проте в рамках інклюзивної освіти завдання закладу освіти набагато ширші:

- створити єдине психологічно комфортне навчальне середовище для дітей з різними навчальними можливостями;
- діагностувати ефективність освітнього процесу та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами під час шкільної освіти;

- реалізовувати ефективність психолого-педагогічного супроводу процесу інклюзивної практики шляхом взаємодії таких напрямів діяльності, як діагностико-консультативного, корекційно-розвиваючого та соціально-трудового;

- сприяти подоланню можливих порушень когнітивної, емоційно-особистісної сфери шляхом включення дітей з особливими освітніми потребами в успішну діяльність;

- поступово підвищувати мотивацію дитини на основі її особистих інтересів і через свідоме ставлення до позитивної діяльності;

- захищати і зміцнювати фізичне і психічне здоров'я дітей;

- сприяти змінам суспільної свідомості стосовно дітей з особливими освітніми потребами [1].

Робота з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії ґрунтується на таких принципах:

1. Особистісно-орієнтований підхід до дітей, до батьків, де в центрі уваги врахування особистісних особливостей дитини, сім'ї; забезпечення комфортних, безпечних умов. Важливо, щоб сім'я дитини відчула увагу з боку педагогічних працівників, зацікавленість учителів у розвитку дитини, їхню готовність допомогти батькам у вихованні і розвитку дитини.

2. Гуманно-особистісний – різнобічна повага і любов до дитини, до кожного члена сім'ї, віра в них. Чи не першим кроком для співпраці сім'ї з закладами освіти є сприяння соціальному та освітньому середовищу, де батьки відчують себе привітними, поважними, довіреними, почутими і необхідними. Готовність батьків прислухатися до слів учителя, прагнення виконати його рекомендації пов'язані не стільки з тим, що говорить вчитель, але як він це говорить.

3. Принцип комплексності – психолого-педагогічний супровід дитини в інклюзивній освіті можна розглядати тільки в комплексі, у тісному контакті вчителя з психологом, з учителем-дефектологом, логопедом, батьками.

У співпраці педагогів і батьків можна виділити три етапи. Перший етап знайомства передбачає визначення загальних цілей, цінностей і потреб. Зміст цього етапу включає знайомство вчителя інклюзивного навчання з батьками, індивідуальна співбесіда з батьками, визначення потреб батьків. Засобами реалізації може стати анкета «Список потреб батьків», бесіда з батьками, спостереження. Аналіз отриманої інформації дозволяє вчителю визначити цілі та напрями взаємодії з батьками, дітьми інклюзивного класу. Відповідно, даний етап є базовим для визначення готовності батьків до співпраці, їх потенційної активності.

Другий етап спільної діяльності передбачає складання програми роботи педагога інклюзивної освіти з батьками. Зміст даного етапу включає ознайомлення із завданнями закладу освіти, який здійснює інклюзивне навчання, обговорення побажань і очікувань батьків, залучення батьків до обговорення та складання програми співробітництва, організації спільної діяльності. Шляхами реалізації можуть виступати роз'яснення завдань, педагогічна інформація, консультації, бесіди, групові, індивідуальні види робіт.

Третій етап співпраці характеризується встановленням партнерських стосунків між вчителем інклюзивної освіти та батьками під час реалізації програми роботи, розкриттям перед батьками можливостей особистісного пошуку, творчого підходу до навчання своєї дитини та особистої участі в дослідженнях її можливостей [3, с.11]. Зміст роботи на цьому етапі включає спільну діяльність, вирішення педагогічних задач розвитку, навчання та виховання дітей інклюзивного класу, підготовка свят, оформлення плакатів, сімейних альбомів. Шляхами реалізації можуть бути ділові ігри, майстер-класи, дискусії, міні-лекції тощо.

Реалізація процесу інклюзії відбувається в контексті індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Батьки повинні бути включені в безпосередній процес навчання і виховання, стати не просто замовником освітніх послуг, а активним учасником системи індивідуального корекційно-розвиваючого супроводу дитини з особливими освітніми

потребами. Батьки дітей з особливими освітніми потребами мають працювати в тісному контакті з учителями та іншими фахівцями під час розробки та реалізації навчальних планів, їх адаптації, організації навчального середовища тощо. Першим кроком для усвідомлення ролі батьків у навчальній команді є розгляд можливостей їх участі в навчальному процесі дитини та його підтримки. Завдання батьків як членів навчальної команди – мати інформацію та бути відповідальним членом навчальної команди дитини.

Батьки повинні брати активну участь у впровадженні індивідуальної програми розвитку дитини (виконувати домашні завдання, закріплювати вивчений матеріал вдома, забезпечити дитину з особливими потребами необхідною корекційною допомогою (заняття з логопедом, дефектологом, медикаментозне лікування), якщо ця робота неможлива в умовах закладу освіти.

Батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку здатні індивідуалізувати, доповнити, розширити й розвинути методи навчання, які пропонують спеціалісти, виявити творчість та винахідливість, взяти на себе велику щоденну допомогу дитині.

Працівники освітнього закладу разом з батьками мають сформувати команду, яка спрямовує зусилля на задоволення індивідуальних потреб кожної дитини. У цій команді батькам відводиться вирішальна роль. Співпраця закладу освіти і сім'ї створює умови для ефективного включення дітей з особливими потребами в середовище здорових однолітків, освітній процес, сприяє гармонійному, усесторонньому особистому розвитку кожної дитини, її соціалізації і підготовці до самостійного життя.

Учитель важливе джерело інформації для родин, тому він повинен відверто розповідати про проблеми дітей, а також навчити батьків працювати і взаємодіяти з дітьми [4, с. 63-77.]. Робота вчителя з батьками полягає у:

- встановленні контакту і формуванні довірливих партнерських стосунків;

- включенні батьків дітей з особливими освітніми потребами у колектив інших батьків класу;
- безперервній взаємодії та обміні інформацією з батьками щодо навчання, виховання, інтересів і особистісних якостей дитини;
- залученні батьків до участі в розробці індивідуальної програми розвитку, індивідуальних навчальних планів, у процес навчання і виховання загалом, а також у позашкільні заходи;
- налагодженні ефективної співпраці з іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу;
- участі батьків у розробці портфоліо.

Слід також зазначити, що процес реалізації підтримки батьків є довгий і вимагає обов'язкової комплексної участі всіх фахівців (психолога, вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда, вчителя-реабілітолога), кожен з яких надає фахову допомогу з тих чи інших питань.

Мета психолого-педагогічної роботи з батьками таких дітей: підвищити педагогічну компетентність батьків і допомогти сім'ям в адаптації й інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство.

Для досягнення цієї мети у співпраці вирішуються наступні завдання:

- залучення батьків усіх учнів до взаємодії з фахівцями закладу освіти;
- формування у батьків мотивації до тісних контактів з педагогами, психологами з метою отримання максимально повної інформації про дитину;
- удосконалення психологічної та освітньої грамотності батьків, інформування їх про те, як займатися з дитиною вдома і як її розвивати за стінами закладу освіти;
- залучення батьків до корекційно-розвиваючої та реабілітаційної роботи з дітьми.

Завдання педагогів – зацікавити батьків, пропонуючи їм як традиційні, так і нові форми співпраці. Форми співпраці закладу освіти з батьками – це способи організації їх спільної діяльності та комунікації. Основною метою всіх

форм співпраці з сім'єю є встановлення довірливих стосунків з дітьми, батьками та вчителями, об'єднання їх в одну команду, виховування потреби ділитися своїми проблемами один з одним і вирішувати їх разом.

Найбільш ефективними формами організації спільної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами є такі: 1) бесіди і консультації, в яких можуть пропонуватися ігрові вправи і завдання спрямовані на закріплення навчального матеріалу, які сприяють розвитку і корекції психічних функцій та підвищенню пізнавального інтересу; 2) батьківські «круглі столи», які об'єднують фахівців і батьків, допомагають знайти оптимальні підходи у взаємодії з дітьми, розкрити емоційний світ батьків, надати їм надію на те, що вони можуть розраховувати на підтримку і розуміння, допомагають змінити погляд на проблему; 3) метод кейсів (із залученням психолога чи соціального педагога) – метою є надання підтримки та створення ситуації, що спрямовує батьків до розгляду ситуацій й викликає бажання подолати життєві перешкоди або ж адаптуватися і шукати нові мотиви для повноцінного життя; 4) включення батьків у процес занять з дитиною (особливо доцільно це робити на етапі адаптації та становлення дитини в інклюзивному закладі); 5) інформаційні стенди і тематичні виставки; 6) відкриті заняття фахівців.

Крім того, співпраця з батьками дітей з особливими освітніми потребами проводиться в наступних формах:

- семінари-практикуми для набуття практичних навичок з виховання дітей (як читати книгу, готувати руку дитини до письма);
- батьківські конференції, які можна завершити спільним концертом дітей, членів їх сімей;
- папки-пересувки, в які вкладаються тематичні статті – для залучення батьків до читання педагогічної літератури;
- пропаганда педагогічних знань у формі виставки дитячих робіт;
- організація психолого-педагогічної просвіти батьків з використанням активних методів навчання – рольових ігор, тренінгів тощо («Телефон довіри»,

«Журнал відгуків та пропозицій», «Скринька уваги і поваги», «Спільно вирішуємо проблеми»);

- спільні заняття з дітьми (вечори відпочинку, спортивні свята і розваги, участь у підготовці вистав, лялькового театру, виставок тощо).

У практиці роботи поряд з традиційними формами роботи з батьками зарекомендували себе й інноваційні: проектування (розроблення сімейних проєктів); створення батьківської кімнати (наприклад, «Сімейна світлиця») для зустрічей з мамами і татами; відеомайстер-класи (наприклад, перегляд відео (з паузами), де вчитель відповідає на питання батьків і т. д.); створення навчальної відеотеки (заняття для дітей та батьків, моделі організації корекційно-розвиваючого середовища в домашніх умовах і т. д.); медіатека (звукзаписи розповідей дітей, презентації); віртуальний консультативний офіс (електронна пошта, онлайн-консультація, форум, чат і т. д.); портфоліо – допоможе краще пізнати дитину, її реальні можливості, динаміку змін .

Однією з дієвих форм співпраці є також листування педагогів із сім'єю. Таке листування може мати форму щотижневих нотаток, які повідомляють про новини в закладі освіти, про улюблені види діяльності дитини, її цікаві висловлювання. Батьки охоче заводять індивідуальні зошити розвитку дитини, які щодня оформлюються вчителями, асистентами вчителів і передаються батькам додому. На сторінках такого зошита батьки відмічають особливі події, вчинки, висловлювання, фіксують діяльність дитини, що відбувалася поза закладом освіти. Вчителі, асистенти вчителів, зі свого боку, повідомляють про особливості проведеного дня в закладі освіти, взаємодію з однолітками, прояви активності дитини, її успіхи, труднощі й потреби.

Батьки можуть по-різному брати участь у житті шкільної громади – від залучення до шкільних засідань до волонтерської діяльності у закладі освіти. Рішення про форму співпраці необхідно обирати залежно від здібностей, інтересів, потреб сім'ї, виду робіт та ін. Участь батьків у шкільних нарадах або робота в шкільних комітетах може дати інформацію про освітню діяльність, допомогти налагодити стосунки з іншими батьками та персоналом закладу

освіти, а також сприяти спільній роботі для забезпечення якісної освіти всіх дітей.

Головне у співпраці закладу освіти і родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, – це встановлення довірливих стосунків, що мають базуватися на активній співпраці, взаєморозумінні, довірі й толерантному ставленні. За таких умов батьки відчують власну значущість, важливість своєї ролі в адаптації та розвитку їхньої дитини. Формується відчуття причетності до процесу її виховання і навчання, з'являється усвідомлення, що їхня дитина живе повноцінним життям, перебуваючи серед здорових однолітків.

Отже, для успішної реалізації інклюзивних програм надзвичайно важлива підтримка і розуміння дітей з особливими освітніми потребами, співпраця педагогів і родин таких дітей, яка буде ефективною за реалізації наступних умов: створення сприятливої атмосфери (коли педагогічний колектив позитивно налаштований на партнерські стосунки і міжособистісну взаємодію з дітьми та їхніми родинками); постійне спілкування між родиною дітей і закладом освіти, яке має й інтерактивну, і перцептивну його складові; сприйняття батьків як колег. Обов'язковою умовою ефективності цієї співпраці є участь батьків у команді психолого-педагогічного супроводу, який необхідний, в першу чергу, тим батькам, у яких є сумніви щодо правильності вибору ними шляху навчання своєї дитини в умовах закладу загальної середньої освіти.

Тільки тоді, коли сім'я виступає як суб'єкт освітнього процесу, як рівноправний партнер у вирішенні проблем медико-педагогічної та соціально-психологічної реабілітації і професійного розвитку їхньої дитини, освіта може гарантувати надання стандартного мінімуму послуг, гармонізації відносин дитини з суспільством, її адаптацію та інтеграцію в суспільство, формування готовності до самостійного життя.

Дані аспекти не розкривають усіх засад співпраці закладів освіти і батьків, у яких зростають діти з особливими потребами, в умовах інклюзивної

освіти. Подальшого дослідження потребує розробка методичної бази для соціально-психолого-педагогічної просвіти батьків з метою забезпечення системного підходу допомоги дітям з особливими освітніми потребами; створення оптимальних умов для включення їх в усі сфери життєдіяльності і суспільних відносин; розробка методичних рекомендацій щодо роботи закладів освіти з сім'ями учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Список використаних джерел:

- 1. Зыкова Н.** Взаимодействие семьи и школы при обучении детей с ОВЗ в процессе инклюзивного образования. / Н. Зыкова. // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – С. 35–38.
- 2. Митчелл Д.** Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования. / Д. Митчелл ; Русский перевод И. Аникеев, Н. Борисова. // Стратегии командного сотрудничества в реализации инклюзивной практики образования. – Москва : ООО «БЭСТ-принт», 2012. – (Сборник материалов).
- 3. Омельченко І. М.** Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей з обмеженими можливостями: методичні рекомендації / І.М. Омельченко, О.М. Тиха, Л.О. Федорович. – Полтава : ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2009. – 80 с.
- 4. Основи інклюзивної освіти.** [Навчально-методичний посібник] / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : «А. С. К.», 2012. – 308 с.

References

- 1. Zykova N.** Vzaymodeistvye semy y shkoly pry obuchenyy detei s OVZ v protsesse ynkliuzyvnoho obrazovanyia. / N. Zykova. // Nauchno-metodycheskyi elektronnyi zhurnal «Kontsept». – 2016. – S. 35–38.
- 2. Mytchell D.** Effektyvnye pedahohycheskye tekhnolohyy spetsyalnoho y ynkliuzyvnoho obrazovanyia. / D. Mytchell ; Russkyi perevod Y. Anykeev, N. Borysova. // Stratehyy komandnoho sotrudnychestva v realizatsyy ynkliuzyvnoi praktyky obrazovanyia. – Moskva : ООО «БЭСТ-принт», 2012. – (Sbornyk materyalov).
- 3. Omelchenko I. M.**

Psykhologo-pedahohichna dopomoha simiam ditei z obmezhenymy mozhlyvostiamy: metodychni rekomendatsii / I.M. Omelchenko, O.M. Tykha, L.O. Fedorovych. – Poltava : PDPU imeni V.H. Korolenka, 2009. – 80 s. **4. Osnovy inkluzyvnoi osvity.** [Navchalno-metodychnyi posibnyk] / za zah. red. A. A. Kolupaievoi. – K. : «A. S. K.», 2012. – 308 s.

Гаяш О.В. Сотрудничество учебного заведения с родителями детей с особыми образовательными потребностями как условие реализации идей инклюзии.

В статье рассматриваются вопросы по осуществлению взаимодействия семьи и школы в процессе инклюзивного образования детей с особыми образовательными потребностями; варианты разнообразных форм и методов работы школы с родителями. Нормативно-правовая база специального и инклюзивного образования законодательно регулирует участие родителей в образовательно-реабилитационном процессе, а работу с семьями определяет как направление деятельности образовательных и реабилитационных учреждений. Значительное внимание уделяется роли родителей и их активному участию в образовательном процессе ребенка с особыми образовательными потребностями. В статье отмечается, что совместная работа родителей и учителей приведет к гармоничному развитию ребенка.

Ключевые слова: сотрудничество, дети с особыми образовательными потребностями, родители, учителя, инклюзивное образование.

Gayash O.V. Cooperation of educational institution with parents of children with special educational needs as a condition of realization of ideas of inclusion.

This article deals with peculiarities of collaboration between parents who have children with special needs and teachers in education inclusive system; options for the school's various forms and methods of working with parents. The problem of the necessity of forming effective uptodate interaction ways between the educational

institution and family at the child's with special educational needs and upbringing remains relevant today in connection with the educational system reform in Ukraine. The normative base of the special and inclusive education legally regulates participation of parents in educational and rehabilitation process, and work with families determines as the direction of activity of educational and rehabilitation establishments. Much attention should be paid to the role of parents and their active involvement in school process of their child with special needs. This article reveals that it is collaboration between parents and teachers that will result in harmonious development of their child. Theoretically substantiated the tasks and stages of the pedagogue's work with parents of children with special educational needs, defined the steps for their cooperation. The main directions of work of the teacher of an inclusive class with pupils' families are described. The immediate parents involvement in the educational process ensures the possibility of establishing the effective bilateral interaction between the family raising a child with special educational needs and the specialists coordinating and implementing the educational process of the child within an inclusive or integrated educational environment.

It is concluded that close cooperation between the teacher and the pupils families with psychophysical developmental disorders will provide favourable conditions for education, education, child development and social adaptation in the conditions of a comprehensive educational institution.

Key word: collaboration, children with special needs, parents, teacher, inklüzivnoe obrazovanie.

ГАЯШ ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної реабілітації державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна),
hajashov@zakinppo.org.ua

Контактний телефон: (097-765-83-48)